

BYZANTSKÁ VZDĚLANOST A JEJÍ VLIV NA RENEZANCI

- Poslední krizová desetiletí Byzance nebyla všude provázena kulturním úpadkem - Intelektuální elita se snažila vypětím zachovat a předat Západu své kulturní dědictví i v době, kdy se rozloha říše omezila na okolí Konstantinopole a na Morejský despotát.
- Do Konstantinopole v té době přicházejí italští humanisté, aby zde studovali řečtinu, a přivázejí si odtud rukopisy řeckých klasiků.
- Později však Řekové byli nuceni plnit své učitelské poslání přímo na italských univerzitách, kde vychovali první generaci evropských humanistů (Manuel Chrysoloras, jehož gramatika staré řečtiny se r. 1471 stala prvním řeckým tiskem, Ioannes Argyropulos, Konstantinos Laskaris).
- Rukopisy, které s sebou přivezli, se staly základem rukopisných sbírek italských knihoven v Benátkách a ve Florencii.
- V útěku řeckých vzdělanců přispěla jednak neutěšená situace BŘ ale i rozkol po koncilu ve Florencii (1439) mezi ortodoxní protivníky unie a tzv. latinofrones, tzn. přívrženci papeže.

Georgios Gemistos – Pléthon (1355-1452)

- Nejvýznamnější učitel poslední generace byzantských vzdělavců. Jako student se zamiloval do Platóna, a proto později přijal podobně znějící jméno *Pléthon*.
- Po mnoha staletích se poprvé opět obracel k antickým řeckým autorům ne pro formální dokonalost jejich antické řečtiny, ale pro jejich myšlenkové bohatství.
- Během pobytu ve Florencii hluboce zapůsobil na Cosima de Medici, který následně založil novou platónskou akademii.
- Studoval v Adrianopole (dnešní Edirne), která byla hlavním městem Osmanské říše. Zde jej hebrejský mystik Elisaioš seznámil s naukami Zoroastrovými.
- Po návratu zpět do Mistry se dal na dráhu učitele, soudce, filosofa a spisovatele. Kromě filosofie učil také astronomii, historii a zeměpis.

Cíl: Reorganizovat řeckou společnost

- Ve zralém věku se začal zabývat myšlenkami na novou organizaci řecké společnosti v duchu Platóna a starého helénství.
- Své návrhy předložil ve dvou memorandech, jedno adresováno císaři Manuelu II. (Λόγος συμβουλευτικός περί των εν Πελλοπονέσω πραγμάτων) a druhé despotovi Theodorovi.
- „*Εσμέν Έλληνες το γένος, ως η τε φωνή και η πάτριος παιδεία μαρτυρεί*» - *Jsmе původem Řekové, jak to dosvědčuje jazyk a vzdělání*
- Pléthon v **duchu čistého helénství** nespojuje Konstantinopol s ideou Říma, ale se starou peloponéskou kolonií Byzantion.
- Rozvádí zde na základě sociologických úvah návrhy na **ekonomickou reformu**. Zdůrazňuje, že Peloponés je zemědělská krajina, ostře kritizuje tvrdé vybírání daní a odvody mužů k vojenské službě a ukazuje, jak tyto zásahy snižují zemědělskou produktivitu, která je pro společnost stejně tak významná, jako zajištění obrany... Doporučuje regulaci dovozu i vývozu a zavedení cel. Stejně jako Platón se i Pléthon staví do role filozofa, který radí svému vladaři.

Filozofické dílo

- **Shrnutí nauky Zoroastrovy a Platónovy**

Tento spis obsahuje Plethonovo pojetí bohů a postavení člověka ve vesmíru. Bohové, sídlící na Olympu, nemají rysy křesťanského Boha.

- **Nómoi**

- Z knihy, jež byla nalezena po Plethonově smrti, se zachovaly jen malé zlomky, neboť byla na příkaz patriarchy Gennadia spálena na hranici jako kniha kacířská. O čem vlastně dílo je: *Toto je kniha o zákonech a nejlepší ústavě i o tom, jak mají lidé smýšlet, jak mají žít v soukromém i veřejném životě, aby prožili v souladu s lidskými možnostmi svůj život co nejlépe a co nejšťastněji.*

- Plethon se zabýval teologickým systémem, založeným na novoplatónském učení o idejích, jež označoval jmény dávných řeckých božstev. Dále obsahuje Etiku podle stoiků, latinskou Ústavu, platónské nauky o státě, poučení o dobře uspořádaných obřadech aj. Kniha se dotýká i základů logiky, řeckých starožitností a trochu i zdravého způsobu života.

Spor Aristoteliků a Platoniků

- Po koncilu ve Florencii napíše «*Περὶ ὧν Ἀριστοτέλης πρὸς Πλάτωνα διαφέρεται*» - *De differentiis*
- Zatímco Řekové a Římané kladli podle Plethona Platóna nad Aristotela, měli bychom být nyní na Západě moudřejší než naši předkové. Nevšimli si, že Aristoteles tvrdil tak pošetilou věc, jakou je smrtelnost duše. V programovém úvodu tohoto spisu ohlásil úmysl podniknout po vzoru církevních otců obranu Platóna a sesadit z trůnu v západní teologii přeceňovaného Aristotela.
- Aristoteles učil o Bohu pouze jako o konečné příčině pohybu. Kritika se týká též určení lidského *nous*, o němž v *Metafyzice* tvrdí, že je nepomíjející, přičemž v *Etice Nikomachově* se této myšlenky vzdává. Kritizuje i zdůrazňování přednosti první substance vůči obecnému a Aristotelovu kritiku platónského učení o idejích. Následkem odmítnutí idejí zůstane Aristotelovi samotné učení o věčném pohybu, které odporuje křesťanství.

Pléthonova teologie

- V prvních třech odstavcích spisu *De differentiis* Plethon porovnává Aristotelovo a Platónovo pojetí Boha. Platónův Bůh je nejvyšším panovníkem, stvořitelem všech druhů substancí, a tím pádem stvořitelem veškerého univerza. Na druhou stranu Aristoteles nikdy nenazývá Boha stvořitelem čehokoliv, ale pouze hybnou silou vesmíru.
- Podle Plethona je Bohem Zeus *tvůrce a všemocný vládce...* . Druhým v jeho hierarchii je Poseidón, nejstarší Diův syn, zrozený bez matky, který získal právo rodit a tvořit. Héra představuje hmotu, v jejímž lůně věci získávají bytí. Gemistos nepovažuje hmotu za nižší stupeň bytí. Nejstarším bohem, sídlícím na Olympu, je Helios, pán nebe a zdroj smrtelnosti na zemi. Bohové jsou zodpovědní za dobro a život bez zla, vedou životy všech k životu božímu. Plethon popisuje vesmír jako dokonalý, mimo prostor a čas, věčný, bez konce. Člověk je pro něj spojovacím článkem, stmelujícím vesmír v jedno, má nesmrtelnou duši kvůli harmonii vesmíru, lidé jsou svou přirozeností blízcí bohům.

Útěk byzantských vzdělanců na západ

- Je považován jako jeden z nejdůležitějších faktorů k oživení řeckých a římských studií, které následně vedly k rozvoji renesančního humanismu a vědy.

Tito emigranti byli humanisté, básníci, spisovatelé, lektoři, hudebníci, astronomové, architekti, vědci, umělci, filozofové, vědci, politici a teologové.

Přinesli do západní Evropy zachovalé a nahromaděné znalosti antické řecké civilizace.

Jejich hlavní úlohou v rámci renesančního humanismu byla výuka řeckého jazyka na západních univerzitách spolu s šířením antických textů.

Jejich předchůdci Barlaam Calabria a Leonzio Pilato = dopad na první renesanční humanisty (Petrača – Boccacio).

Vliv řeckých učenců na renesanci

- Příchod byzantských intelektuálů do Itálie změnil směr humanismu a renesance samotné.
- Další vývoj historie a filozofie hluboce ovlivněn texty a myšlenkami Byzance. Znovuobjevování a šíření textů řeckých historiků. Vliv této obnovené znalosti řecké historie může být viděn ve spisech humanistů.
- Filozofie: z vlivu Aristotela odklon ke Platonovi. Debaty o postavení člověka ve vesmíru, nesmrtelnost duše, schopnost člověka zlepšit sám sebe přes ctnost. Rozkvět filozofických spisů v 15. století odhalil vliv řecké filozofie a vědy na renesanci.
- Dopady těchto změn trvaly i po renesanci nejen a jsou patrné nejen ve spisech humanistů, ale také v oblasti vzdělávání a hodnot Evropy a západní společnosti až do dnešních dnů.

Manuel Chrysoloras (1350 – 1415)

- Od r. 1390 vyslancem Manuela Palaiologa v Itálii – Hlavní cíl zajištění pomoci k záchraně Byzance.
- Od r. 1396 ve Florencii na pozván, aby učil řeckou gramatiku a literaturu - “Itálie je neporazitelná ve válce, Řecko v kultuře.”
- Chrysolorasův nejslavnějším žákem je humanista Leonardo Bruni, ale také Guarino da Verona a Pallas Strozzi.
- Později působil v Milanu, v Benátkách a posléze v Římě na pozvání papeže Řehoře XII.

Dílo Chrysolorase

- V r. 1408 v Paříži spolu s císařem Manuelem.
- V r. 1413 v Německu jako velvyslanec k císaři Zigmundovi.
- Obrátil se ke katolictví a zúčastnil se církevnímu koncilu v Kostnici (Constance). Horký kandidát papežský stolec, ale náhle umírá.
- Chrysoloras se stal slavným jako překladatel Homéra a Platona (*Republika*)
- Jeho nejslavnější práce *Erotemata*, první vytištěná učebnice řečtiny (Benátky 1484) – několik tisíc dotisků - První základní řecká gramatika, která následně byly použita Erasmem v západní Evropě,
- *Epistolae III* Pojednání o morálce a jiných filozofických předmětů.

Bessarion (1403-1472)

- Narodil se v Trapezuntu. Studoval v Konstantinopole, a od r. 1423 student Plethona.
- Stál se mnichem a přijal jméno starého egyptského poustevníka Bessariona, jmenován metropolitou Nikae
- V r. 1437 se zúčastnil koncilu ve Ferrare o unii mezi ortodoxní a katolickou církví.
- Bessarion doufal, že využije možnosti sjednocení církve k získání pomoci od západní Evropy proti Turkům.
- Bessarion získal přízeň papeže Evžena IV, který ho jmenoval kardinála (1439) v Benátkách

Dílo

- Patron řeckých emigrantů (učenců), kteří utíkají do Itálie včetně Theodora Gazise, Georgia Trepezuntia, Ioannise Argyropoulose a mnoho dalších.
- Snaží se posbírat v Benátkách staré knihy, rukopisy a další antické spisy. Podporuje přepis řeckých rukopisů a jejich překlad do latiny
- V r. 1463 jeho přítel, humanista Aeneas Silvius Piccolomini, zvolen papežem jako Pius II. Dostává od něj ceremoniální titul latinského patriarchy Konstantinopole.
- Bessarion byl jeden z největších učenců své doby. Překládá Aristotela a Xenofóna do latiny
- Když G. Trepezuntios napsal polemiku proti Platonovi Bessarion píše studii Calumniatore Platonis ("Proti pomluvčům Platona").
- Jeho knihovna, která obsahovala velmi rozsáhlou sbírku řeckých rukopisů, byla předána v r. 1468 do Senátu v Benátkách, a tvoří jádro slavné knihovny Svatého Marka, Biblioteca Marciana

Dimitrios Chlalkokondylis (1423-1511)

- Pocházel z athénské aristokratické rodiny (bratranec byzantského historika Laonika).
- V r. 1449 se usadí v Římě
- Učil na universitách Padovy, Florencie a Milána
- Přeložil a vydal v latině Homéra a Isokrátů.

Ioannis Argyropoulos (1394-1486)

- Učenec a duchovní, zastánce církevní unie
- Po pádu Konstantinopole odešel do Florencie, kde s podporou Cosima di Medici učil na tamnější Akedemii
- Aristotelik, napsal: „*Peri aristotelikis filosofias*“, „*Scholia Ethika Nikomachia*:“

Ianos Laskaris (1445-1535)

- Humanista, editor a překladatel
- Po r. 1453 utekl na Krétu a odtud do Itálie. Ve Florencii učí řečtinu a vede medicejskou knihovnu, kterou významně obohatil o řecké rukopisy
- Později působil v Paříži
- Na pozvání papeže Lva X. založil řecký institut a tiskárnu.
- Přeložil do latiny Euripida, Lukianose a Kalimachose a přispěl ke šíření antické kultury v západní Evropě.

El Greco – poslední Byzantinec (asi 1541-1614)

- Dominikos Theotokopoulos (El Greco) se narodil v Candii, na Krétě, která v té době patřil Benátské republice
- O malířově mládí existuje jen minimálně informací. Před svým odchodem z ostrova byl Theotokópulos malíř ikon.
- Školení získal zřejmě v některé z malířských škol, která se specializovala na produkci obrazů s náboženskou tematikou. V těchto dílnách se počátkem 16. století mísily západní a východní umělecké vlivy.

El Greco

- příchod El Greca do Benátek asi v r. 1567. Zde ho velmi ovlivnily Tizianovy obrazy; není vyloučené, že dokonce po nějakou dobu pracoval v jeho dílně.
- Roku 1576 odjel El Greco z Říma a po krátkém pobytu na Maltě dorazil na jaře příštího roku do Toleda. Hned v r. 1577 získal několik zakázek.
- Toledo se pro El Greca stalo druhým domovem. Mimo jiné to dokumentují i dva pohledy na město. První z nich vznikl mezi roky 1597–1599 a více než popis města má být jeho symbolickou oslavou. Druhý z nich (1610–1614) je podrobnější, Toledo je zde prezentováno jako paralela k Nebeskému Jeruzalému.
- El Greco zemřel 7. dubna 1614 při práci pro špitální kostel sv. Jana Křtitele. Pohřbený byl nejprve v místním dominikánském klášteře, kvůli neshodám s konventem byly jeho ostatky přeneseny o pět let později do kostela San Torcuato.